

⁴⁶ SRH II 381; ÁKÍF 276.

⁴⁷ SRH II 407.

⁴⁸ III. Ince pápa – a két jogra (*utroque iure*) vonatkozó passzustól eltekintve – 1201-ben a Hartvik püspök által készített legendával azonosítható Szent István-életrajzot hagyta jóvá szertartásbeli olvasmányként. Az István-legendákban található életkor-megjelölések és a magyar protorex születési évének kapcsolatára vonatkozóan lásd: MÁLYUSZ ÉLEMÉR: I. István születési éve. *Levéltári Közlemények* 39.(1968), 199–203.; VESZPRÉMY LÁSZLÓ: Szent István felövezéséről. *Hadtörténelmi Közlemények* 102.(1989) 3–12.; KRISTÓ GYULA: Szent István születési ideje. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Historica* 110.(1999) 3–9.; KRISTÓ GYULA–MAKK FERENC: *A kilencedik és tizedik század története*. Magyar Századok. Budapest, 2001. 188. (a vonatkozó rész Makk Ferenc munkája)

⁴⁹ SRH II 407–408.; Kurcz Ágnes fordítása, in: Érszegi Géza (összeáll. és szerk.): *Árpád-kori legendák és intelmek*. Szentek a magyar középkorból I. Budapest, 1999. 30.

⁵⁰ *Vetus hymnarium* 198.

⁵¹ Török József a himnuszok értékelése kapcsán kijelenti: „e viszonylag késői keletkezésű darabok a hagyományos képet adták tovább Istvánról, biblikus ihletettség és a Hartvik-legenda segítségével”. TÖRÖK JÓZSEF: Szent István tisztelete a középkori magyarországi liturgiában. In: SZIK 197–200.

⁵² Mezey 207. 1979.

LÓRINCZ ILDIKÓ

Genealógia – amatőr családtörténeti kutatások napjainkban

A genealógiáról és a családtörténetről

Az amatőr családfakutató akkor találkozik a genealógiával, mint tudománnyal először, amikor *A történelem segédtudományai* című könyvet veszi a kezébe. Ez a könyv az alapokkal ismerteti meg az érdeklődőt, ha bővebben és részletesebben akarjuk megismerni ezt a tudományágat, akkor az irodalomban ajánlott könyvekből kell kiindulni. Ezek aztán elvezetnek a többi, ezzel a témával foglalkozó könyvhöz, újságcikkhez, tanulmányhoz. A legtöbb ismertetés kifejezetten családtörténettel foglalkozik, nagyon kevés könyvben találhatunk ismertetőt és magyarázatot, melyek ténylegesen bevezetnek az elméleti részbe, a gyakorlatra vonatkozóan pedig csak utalásokat találhatunk. Ezen nem szabad csodálkoznunk, ha figyelembe vesszük, hogy a Rákosi-rendszer a genealógiát a nemességgel kapcsolta össze, és mint ilyet üldözte. Később is inkább megtűrt, mint támogatott tudomány lett. Bottló Béla cikke 1963-ban a levéltári szakmai továbbképzések alkalmával a genealógia tudományára is felkérte az intézményi dolgozókat. Az első olyan cikk, mely a magyar genealógiai kutatásról szólt és igyekezett új módszerekre felhívni a figyelmet, 1970-ben jelent meg Kubinyi András tollából. Nem sokan figyelhetek fel rá, mivel a Levéltári Közlemények című szakfolyóiratban

jelent meg. Ez tehát még nem jelentette a genealógia rehabilitációját. A segédtudományokról a port először 1983-ban kezdték lesöpörni, a genealógia pedig a kilencvenes évek elejétől indult el „hódító útjára”. Elindult, de még nem teljes a siker. Hiába került újrakiadásra 1992-ben a Turul, mely a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság (HERGENT) közlönye volt hosszú időn át (1883–1950), és hiába foglalkoznak még többen ezzel a témával, nap mint nap kutatásokat végezve megbízóik részére. Ez utóbbi merőben üzleti vállalkozás, ebben az esetben tiszta genealógiáról van szó, nem pedig családtörténetről. Mit is jelent ez a szó: genealógia? Megnézve a Révai Nagy Lexikonát a következő meghatározást találjuk benne: „származástan. Általános jelentősége szerint valaminek leszármazását jelenti. Szűkebb értelemben a nemzetségek (genera) eredetének, leszármazásának és egymásközi összefüggésének tana. Mint ilyen, a történelem segédtudományai között tekintélyes, lehet mondani nélkülözhetetlennek tekinthető. Ettől eltekintve a jogtudomány is egyik legfontosabb segédtanai közé sorolja, amennyiben örökösödési stb. perekben gyakran döntő hatást gyakorol. A genealógia, mint tudomány két részre oszlik, u. m. elméleti és gyakorlati részre.”¹ Utána pedig így folytatja: „Az elméleti rész azon szabályok összességét tárgyalja, melyek szerint a leszármazási viszonyok, az egyes ágak rokonsági foka, a családokra vonatkozó adatok összeállítása történik. A gyakorlati rész ezen szabályok alkalmazását tünteti fel.” A fenti meghatározás nem pontos, hiszen a genealógia szó görög eredetű, amely két részből áll. Az egyik a *genos*, jelentése származás, eredet, míg a szó másik fele, a *logos* alatt beszédet, tudományt értünk. Eredete a középkori lovagi tornák kezdetéig nyúlik vissza, amikor a játékokon indulni kívánó lovagok felsorolták őseiket a tornát megrendező bizottságnak, akik egy könyvbe vezették be az adatokat, melyek aztán megalapozták a nemesi családok rokoni kapcsolatainak bizonyítását.

A családtörténeti kutatás sokkal több, mint genealógia. A családtörténést nem csak a családfa és a leszármazás érdekli, hanem minden olyan információ, melyet a felmenőkről meg lehet tudni. Vajon hol, hogyan éltek, volt-e közöttük olyan, akire büszkék lehettek, mi volt a foglalkozásuk, mit ettek, miben haltak meg, szegények voltak-e vagy gazdagok, stb. Erre törekedett a Turul is. Bár a HERGENT alapította, célja mégis valamennyi történeti segédtudomány művelése volt. A társaság alapítója, Radvánszky Géza nemcsak arra törekedett, hogy egy család leszármazását tisztázzák, de birtokviszonyaikat is igyekezett feltárni. A XIX. század végén széles réteget érdekelt a történelem, elsősorban jogi végzettséggel rendelkező nemesek voltak hajlandók saját családjuk múltjának kutatására. Annak ellenére, hogy sokan nem hivatásos történészek voltak, nemzetközileg elismert tudósok lettek. Az első világháború után kerültek előtérbe a történészek és az egyetemek hallgatói, mivel az érdeklődés megcsappant e tudományág iránt. Szentpétery Imre a Hóman Bálint szerkesztésében megjelenő *A magyar történetírás új útjai* című munkájában 1931-ben felhívta a figyelmet az elavult genealógiai módszerekre, valamint egy újabb szemléletre: „Mindenesetre nagyon kívánatos lenne, hogy a genealógiai kutatások, ahol és amennyiben erre a fennmaradt adatok lehetőséget nyújtanak, (...) a polgári családokra nálunk is minél inkább kiterjesztessenek. Ezeknek a kutatásoknak az eredményeit a társadalom- s a gazdaságtörténet is – miként ez a külföldön is történik – kitűnő eredménnyel használhatná fel egyebek közt a városi lakosság változásainak megismerésére nézve, de egyéb kérdések megvilágítására vonatkozólag is.”² Erre az új szemléletre példát is adott 1946-ban megjelentetett tanulmányában, *az Adalékok a parasztcsaládok leszármazása és története kutatásának módszertanához*-ban. Sajnos a Rákosi-korszak közbeszólt és ez a modern irányvonal nem bontakozhatott ki. Az elkövetkező

évtizedekben nemcsak a genealógia, de a többi segédtudomány sem tudott fejlődni. Az érdeklődés azonban továbbra sem szűnt meg e tudományág iránt.

Napjainkban két lehetőség van annak, aki szeretné megismerni családjá múltját. Vagy egy ezzel foglalkozó irodát bíz meg, ami nem kis összeg, vagy maga vág bele a kutatásba. Ez utóbbi a legnehezebb, hiszen erre vonatkozó ismereteket sehol sem lehet beszerezni, senki sem tud tanácsokat adni.

Az amatőr kutatás során az ember gyakran nyomozónak érzi magát. Kiindulásként a közvetlen családtagokat érdemes megkérdezni, mit tudnak a felmenőkről. Sokszor bizony csak a nagy-, illetve a dédszülők nevére emlékeznek a szülők, nagyszülők. A halálozásuk idejére még csak-csak emlékeznek családtagjaink, de a születési dátumra már senki sem. Ilyenkor érdemes végignézni a régi iratokat. Szerencsés esetben rálelhetünk egy halotti anyakönyvi kivonatra, ahol a fenti adatokon kívül még a szülők nevét is megtalálhatjuk. Ez már nagy segítség, hiszen legalább 1895-ig vissza lehet menni az időben, és a szülők neveinek ismeretében már egy „nyom” van az amatőr családfakutató kezében, amin elindulhat. Azért fontos ennek az időpontnak a figyelembe vétele, mert az 1995. évi LXVI. törvény 24. §-a a következőt írja elő: „Ha a törvény másként nem rendelkezik, a személyes adatot tartalmazó levéltári anyag az érintett halálozási évét követő harminc év után válik bárki számára kutathatóvá. A védelmi idő, ha a halálozás éve nem ismert, az érintett születéstől számított kilencven év, ha pedig a születés és a halálozás időpontja sem ismert, a levéltári anyag keletkezésétől számított hatvan év.” A polgári anyakönyvekről ugyan másolatok készültek 1980. december 31-ével bezárólag, melyeket a megyei levéltárakban őriznek, de a fenti törvényt még itt is érvényesítik a családtagokkal szemben is. Mivel a legtöbb adatot a halálozási bejegyzésekből lehetne megtudni, ez azonban a XX. századra vonatkozóan nem lehetséges, ez a módszer itt nem vezethet kielégítő eredményre. Pedig tapasztalatom szerint egy-egy ilyen munkának rendkívüli összetartó ereje van a családokon belül. Sajnos a bürokrácia akadály lehet annak, hogy egy család megismerhesse saját múltját. Vigasztaló viszont az a tudat, hogy az egyházi anyakönyvekben minden akadály nélkül lehet kutatni.

A magyarországi anyakönyvezés múltja

A magyarországi anyakönyvezés kezdetei a XVI. század elejére nyúlnak vissza. 1515-ben a veszprémi egyházmegyei zsinaton kötelezővé tették a lelki rokonságok, azaz a keresztszülők nyilvántartásba vételét is, mivel ezeket is figyelembe vették és kizáróknak tekintették házasságkötésekkor. Ezt megelőzően a szájhagyományra voltak utalva az emberek, hiszen csak egészen rendkívüli esetben lehet kivétel egy-egy család leszármazásának nyilvántartása. Ezért volt fontos a házasságkötések előtti háromszori kihirdetés, hogyha „valakinek tudomása van valamely kizáró okról”, azt időben bejelentette. Egyetemesen az anyakönyvezés kezdetei a tridenti zsinatig nyúlnak vissza. 1563-ban IV. Pius pápa rendelte el a rendszeres anyakönyvezést. Ekkor még a házasság és a keresztelés eseménye volt a figyelem középpontjában, a halálozás feltüntetése csak később vált fontossá. Ez természetesen nem jelentette azt, hogy azonnal elindult a könyvek vezetése. Erre bizony évtizedeket kellett várni, attól függően, hogy az ország mely területén éltek az emberek, a hódoltságban, Erdélyben vagy a királyi Magyarországon. Az első katolikus egyházi bejegyzésre Kassán került sor 1587-ben, ezt a példát 1592-ben követte a bártfai evangélikus hitközösség is. Ekkor még elég szórványosan

fordult elő az anyakönyvezés, ezért 1611-ben a nagyszombati tartományi zsinat rendelkezik a tridenti határozatok átvételéről és megvalósításáról. Gyökeres változás 1625-ben következett be, amikor Pázmány Péter az akkori esztergomi érsek kötelezővé tette az országban V. Pál 1611-es *Rituale Romanum* rendelkezését, mely előírta az ötféle előjegyzést, úgymint a születés, halálozás, házasság, bérálás, illetve a húsvéti lakosság nyilvántartásba vételét háztartásonként (ez utóbbi a *Status Animarum*). Mindezeknek a rendelkezéseknek a végrehajtását az 1630-as évektől a *Visitationes Canonicae* alkalmával ellenőrizték folyamatosan. Ezek az egyházlátogatások nemcsak a katolikus egyházra szorítkoztak. Katolikus egyházi személyek a protestáns egyházaknál tett ellenőrzéseik során ellenőrizhették az anyakönyvek vezetésével kapcsolatos rendelkezések végrehajtását egészen 1785-ig, amikor is II. József rendeletben biztosította a protestáns egyházak esetében is az anyakönyvek vezetésének teljes körű jogát. A XIX. század során már nagyobb változások nem következtek be az 1895. október 1-jén bevezetett polgári anyakönyvezésig. 1822-ben betűrendes névmutatók (indexek) bevezetését rendelték el, majd az 1827-es országgyűlés XXIII. törvénycikke előírta az anyakönyvek kétpéldányos vezetését. A másodpéldányokat a területileg illetékes levéltárakban helyezték el. Ez alól néhány kivétel maradt napjainkra: a Kalocsa-Kecskeméti Érseki Levéltár, a Szarvasi Evangélikus Gyülekezeti Levéltár, a budapesti Baptista Levéltár, illetve a szentendrei Budai Ortodox Egyházmegyei Levéltár.

A mai Magyarország területén fellelhető összes egyházi feljegyzésről 1959 és 1967 között az amerikai mormon egyház támogatásával mikrofilmre vitték az adatokat. Ma ezek az adatok hozzáférhetők a Magyar Országos Levéltár Filmtárában. Ha a régi Magyarország területén kívánna valaki kutatásokat végezni, számos problémával kellene szembenéznie.

Nézzük meg, hogy egy adott esetben milyen nehézségekkel találja szembe magát az autodidakta kutató.

Családtörténeti kutatások a szarvasi evangélikus egyháznál

Harruckern János György báró, Szarvas újrateremtője 1722-ben evangélikus szlovák családokkal népesítette be a török idő alatt elnéptelenedett területet. Azóta is az evangélikus vallást gyakorlók vannak többségben a városban.

Az anyakönyveket 1734-től vezették, bár a kezdeti időkben az adatok bejegyzései erősen hiányosak. Tessedik Szarvasi nevezetesség című naplószerű munkájában minden év eseményének végére beírja az anyakönyvi adatokat. Nézzük meg ezeket a kezdetektől 1750-ig³:

Év	születtek	elhaltak	házasság/pár
1735	88	-	12
1736	97	-	15
1737	81	-	20
1738	101	-	-
1739	101	-	24
1740	77	-	22
1741	70?	-	12
1742	93	-	37
1743	-	-	-

Év	születtek	elhaltak	házasság/pár
1744	-	-	-
1745	166	-	37
1746	-	-	-
1747	140	-	45
1748	165	-	50
1749	167	-	38

1750-ben indult a rendszeres vezetés, ez alatt azt kell érteni, hogy elindult az anyakönyv vezetése, de hiányosan. A feljegyzés havonkénti bontásban történt. Vegyünk egy példát, 4 oszlop van: az elsőben a hónap napját írják, a másodikban a B, C, F sorszámja található, a harmadikban jelölik a születéseket (B), esküvőket (C), illetve a halálozásokat (F). Ebben az időszakban latinul és szlovákul egyaránt vezetik a könyvet. Példa a 155. sorszám alatti bejegyzés erre: Magyar Gyuró felesége [manželka] meghalt [július 10-én]. Ebből a bejegyzésből is világosan látszik, hogy az egyes események bevezetése bizony igen pontatlan, ebben az esetben például nem tudjuk meg az elhunyt lánykori nevét, születési idejét, halálának okát. Az adatok pontos feljegyzése 1788-tól datálható. 1800-tól kezdődően vezetnek külön könyvekben a születést, esküvőt és halálozást. 1800 és 1852 között a halálozásoknál külön rovatban tüntették fel a szülők nevét, ezért a szülők ismeretében könnyű az azonosítás, ha férfiról van szó. Megnézve az utolsó oszlopot (coniuges) megtudhatjuk, hogy volt-e házastársa, illetve özvegy volt-e az elhunyt. Nő esetében már nehéz az azonosítás, mert az asszonyokat lányneveükön írták be. Ezért fontos az ő esetükben az utolsó oszlop figyelembevétele, de lehet, hogy csak azt tüntették fel, hogy özvegy volt, azt már nem, hogy kinek volt az özvegye. Természetesen ez az utolsó oszlop üres maradt, ha sohasem kötött házasságot az illető. 1852 és 1895 között megváltozik ez a rendszer, az elhunyt azonosítása nehezebb, ha házasságot kötött. Gyermekek esetében nem probléma, ugyanazon rovaton belül fel vannak tüntetve a szülők, a házasságban élőkénél a házastárs neve, illetve az özvegye (megjegyzés rovatban a házastárs neve, illetve az özvegyi állapot fel van tüntetve). Az azonosítás ebben az esetben azért nehéz, mert a szülők neve nincs feltüntetve, ugyanakkor ugyanolyan névvel több ember is élhetett (pl.: Kohut János, Mihály, stb.). Ilyenkor nincs más választás, mint az életkort figyelembe venni. De ez sem lehet minden esetben eredményes. Vannak példák, amikor 3-4 évvel kevesebbet, illetve többet jegyeznek fel az életkor meghatározásakor, pl. esküvő. A XIX. század kutatásában nagy segítségünkre lehetnek az indexek. Mi is az index? Névmutató, melyben betűrendben szerepel a keresett személy. Indexek készültek a születésekről és a házasságkötésekről. A születési indexekben viszont csak azok vannak feltüntetve, akik megérték a felnőttkort, a korán elhaltak már nem. Ezeknek a könyveknek a segítségével igen gyorsan lehet megtalálni a szükséges adatokat. A három anyakönyv közül azonban egy ember életét teljes egészében a halotti anyakönyvekből tudjuk kiolvasni. Benne vannak a szülők (1852-ig vezetve), a házastárs, a születés ideje (1788-tól vezetve), sőt a halálozás oka is (1788-tól), amiből néhány esetben következtetni lehet az életkörülményekre.

A polgári anyakönyvvezést 1895. október 1-től vezették be. Ez azt jelenti, hogy államilag vezetik a születési, házassági, halálozási nyilvántartásokat. Ez lett a hivatalos bejegyzés, azt fogadták el a hatóságok. Ezzel egyidőben az egyházi nyilvántartás nem szűnt meg, de az egyháznál már nem volt kötelező bejelenteni a legfontosabb családi eseményeket.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Pallas Nagy Lexikona*. I–XVIII. Budapest, 1893–1900. VII. kötet.
Révai Nagy Lexikona. I–XXI. Budapest, 1911–1935. VIII. kötet.
 SZENTPÉTERY IMRE: Történelmi segédtudományok. In: Hóman Bálint (szerk.): *A magyar történetírás új útjai*. A Magyar Szemle Könyvei III. Budapest, 1932.
 BAÁN KÁLMÁN: *Családtörténet és nemzeti öntudat*. Magyar Családtörténeti Szemle 4. (1938.)
 BOTTLÓ BÉLA: Genealógia. In: *Történeti segédtudományi alapismeret*. II. Levéltári Szakmai Továbbképzés, Felsőfok 5. Budapest, 1963.
 KUBINYI ANDRÁS: *A magyar genealógiai kutatásokról*. Levéltári Közlemények 1970.
 KÁLLAY ISTVÁN: Genealógia. In: Kállay István (szerk.): *A történelem segédtudományai*. Budapest, 1986.
 NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA: Útmutató a genealógiai és családtörténeti kutatáshoz a MOL-ban. *Levéltári Közlemények*, 63. (1995.) 1–2.
 PANDULA ATTILA: Genealógia. In: Bertényi Iván (szerk.): *A történelem segédtudományai*. Budapest, 1998.
 BERKES JÓZSEF: Tájékoztató családtörténeti kutatásokhoz. A MOL honlapján (http://www.nat-arch.hu/mol_h.htm – az iratok kutatása – családtörténet – további tájékoztató) található.
 TESSEDIK SÁMUEL: Szarvasi nevezetességek. (Ford.: Nádor Jenő) In: Tessedik S. – Berzeviczy G.: *A parasztok állapotáról Magyarországon*. Szerk.: Ortutay Gyula, Zsigmond Gábor. Budapest, 1979.

JEGYZETEK

¹ *Révai Nagy Lexikona*. VIII. kötet. 442–443.

² Hóman: i. m. 351.

³ Tessedik: i. m.

VIRÁG BARBARA SZILVIA

Békéscsabai események az 1888-as árvíz kapcsán

2. rész

Először az orosházi kubikusok, majd a katonaság egységei is eltávoztak a városból. A miniszter április 14-én felmentette Beliczey Istvánt kormánybiztosi tisztsége alól.

„Beliczey István főispánt mint Csaba védelmi munkálatainak vezetése céljából az 1885: XXIII. t. cz. 154 §a értelmében kiküldött miniszteri biztost feladatának befejeztével ezen megbízatása alól saját kérelmére köszönetemnek nyilvánítása mellett felmentettem.

Midőn erről a vármegye közönségét értesitem egyuttal felhivom, hogy a nevezett város érdekében még szükséges intézkedéseket saját hatáskörében tegye meg.

Budapest, 1888. április 14-én

Baross²¹